

**‘Specialization in ICTs and Special Education: Psychopedagogy of Integration’
Postgraduate Program Studies
DEMOKRITUS UNIVERSITY OF THRACE Department of Hellenic Philology
in collaboration with
NCSR DEMOKRITOS Informatics and Telecommunications Institute**

**THE DEVELOPEMENT OF AUTONOMY AND AUTONOMOUS LIVING
SKILLS IN STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITY: A CASE
STUDY**

ARPATZOGLOU KONSTANTINA

POSTGRATUATE
THESIS

SUPERVISOR – COMMITTEE

1. Γούπος Θεόδωρος:
Συνεργάτης ερευνητής Ι.Π.Τ. Ε.Κ.Ε.Φ.Ε. ΔΗΜΟΚΡΙΤΟΣ
2. Μητσιακή Μαρία:
Επίκουρη καθηγήτρια Τ.Ε.Φ. ΔΠΘ
3. Κορρέ Ειρήνη
Επίκουρη καθηγήτρια Τ.Ε.Φ.

KOMOTINI / ATHENS 2018

ABSTRACT

Autonomy as an essential element of a person's self-determined behavior starts to develop and shape from a very young age. Each child's autonomy is initiated at home and within the family environment. Apart from the family, school environment plays an important role in every child's autonomy. For children with Intellectual Disability the development of autonomy and autonomous living skills is a dominant factor for their life quality in the social environment. In the school context and with appropriate educational programs, it is possible to develop these skills, provided that there is a well-designed and personalized intervention program by teachers. The main goal of such a program is that the child, in its transition to adult life and to a wider social context, has acquired the necessary skills to be able to integrate and operate autonomously and with dignity.

In the present study we are investigating the development of skills and behaviors of Autonomy and Autonomous Living, through a case study, with a 16 years old student with mild intellectual disability, attending a Special Vocational Education and Training School. The purpose of the study was to investigate whether it is possible to develop these skills and behaviors through a well-designed intervention program with personalized features, based on Wehmeyer's Self-Determination Learning Model of Instruction. For the purpose of the study, appropriate questionnaires (the Arc's Self-Determination Scale and the AIR Self-Determination Scale) were addressed to two teachers, the student and her legal guardian and open and semi-structured interviews with important school professionals were carried out. In addition, two observation protocols, for initial and final evaluation, were designed to better reflect the course of skills development. The study lasted for 9 months and demonstrated that a personalized intervention program with some basic specifications is capable of bringing about behavioral changes and leading to the development of Autonomy and Autonomous Living skills.

Keywords: *intellectual disability, self-determination, autonomy, autonomous living, educational intervention*

References

Ξενόγλωσση

- Abery, B. H., & Stancliffe, R. J. (1996). The ecology of self-determination. In D. J. Sands & M. L. Wehmeyer (Eds.), *Self-determination across the life span: Independence and choice for people with disabilities* (pp. 111-145). Baltimore: Paul H. Brookes.
- Aldridge, J. (2010). Promoting the independence of people with intellectual disabilities. *Learning Disability Practice*, 13(9), 31-36.
- American Psychiatric Association (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (5th ed.). Washington, DC: Author.
- Berk, L. E. (2007). *Development through the lifespan* (4th ed.). Boston: Pearson.
- Carter, E. W., Owens, L., Trainor, A. A., Sun, Y., & Swedeen, B. (2009). Self-determination skills and opportunities of adolescents with severe intellectual and developmental disabilities. *American Journal on Intellectual and Developmental Disabilities*, 114, 179-192.
- Cohen, L., Manion, L., & Morrison K., (2008). *Μεθοδολογία εκπαιδευτικής έρευνας*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Cole, M., & Cole, S. R. (2002). *Η ανάπτυξη των παιδιών: Γνωστική και ψυχοκοινωνική ανάπτυξη κατά τη νηπιακή και μέση παιδική ηλικία* (Β τόμος) (μετ. Σόλμαν, Μ.). Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Descoeudres, A. (1985). *Η αγωγή των καθυστερημένων παιδιών: Οι αρχές της και οι μέθοδοι της εφαρμογής σε όλα τα παιδιά*. (μετ. Βασδέκη, Γ. Α.). Αθήνα: Δίπτυχο.
- Ferretti R.P, Cavalier A.R., Murphy M.J. & Murphy R. (1993). The self-management of skills by persons with mental retardation. *Research in Developmental Disabilities*, 14(3), 189-205.
- Field, S., & Hoffman, A. (1994). Development of a model for self-determination. *Career Development for Exceptional Individuals*, 17, 159-169.
- Field, S., Martin, J., Miller, R., Ward, M, & Wehmeyer, M. (1998). *A practical guide for teaching self-determination*. Reston, VA: Council for Exceptional Children.

- Heller T., Miller A. & Factor A. (1999). Autonomy in residential facilities and community functioning of adults with mental retardation. *Mental Retardation*, 37(6), 449-57.
- Merighi, J., Edison, M. & Zigler, E. (1990). The role of motivational factors in the functioning of retarded individuals. In R. Hodapp, J. Burack & E. Zigler (Eds). *Issues in the developmental approach to mental retardation* (pp. 114-134). Cambridge, Mass: MIT Press.
- Mithaug, D. (1998). Your right, my obligation? *Journal of the Association for Persons with Severe Disabilities*, 23, 41-43.
- Philippe F. L & Vallerand R. J. (2008). Actual environments do affect motivation and psychological adjustment: A test of self-determination theory in a natural setting. *Motivation and Emotion*, 32, 81-89.
- Schalock, R. L., Luckasson, R. A., & Shogren, K. A....Yeager, M. H. (2007). The renaming of mental retardation: Understanding the change to the term intellectual disability. *Intellectual and Developmental Disabilities*, 45 (2), 116-124.
- Shogren, K. A., Wehmeyer, M. L., Burke, K. M., & Palmer, S. B. (2017). *The Self-Determination Learning Model of instruction: Teacher's Guide*. Lawrence, KS: Kansas University Center on Developmental Disabilities.
- Shogren, K. A., Wehmeyer, M. L., Palmer, S. B., Soukup, J. H., Little, T. D., Garner, N., & Lawrence, M. (2008). Understanding the construct of self-determination. Examining the relationship between the Arc's self-determination scale and the American institutes for research self-determination scale (Air). *Assessment for Effective Intervention*, 33, 94-107.
- Stefánsdóttir, G., Björnsdóttir, K. & Stefánsdóttir, Á. (2018). Autonomy and People with Intellectual Disabilities Who Require More Intensive Support. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 20(1), 162–171.
- Ward, J. M. (2005). An Historical Perspective of Self-determination in Special Education: Accomplishments and Challenges. *Research and Practice for Persons with Severe Disabilities*, 30(3), 108 – 112.
- Ward, M. J. (1988). *The many facets of self-determination*. NICHCY Transition Summary. National Center for Children and Youth with Disabilities, 5, 2-3.

- Wehmeyer, M. L. & Kelchner, K. (1995). Measuring the autonomy of adults with mental retardation: A self-report version of the Autonomous Functioning Checklist. *Career Development of Exceptional individuals*, 18, 3-20.
- Wehmeyer, M. L., & Palmer, S. B. (2003). Adult outcomes from students with cognitive disabilities three years after high school: The impact of self-determination. *Education and Training in Developmental Disabilities*, 38, 131-144
- Wehmeyer, M. L., Kelchner, K. & Richards, S. (1995). Individual and environmental factors related to the self-determination of adults with mental retardation. *Journal of Vocational Rehabilitation*, 5, 291-305.
- Wehmeyer, M. L., & Kelchner, K. (1995). *The Arc self-determination scale*. Arlington, TX: The Arc of the United States.
- Wehmeyer, M. L., & Palmer B. S. (2014). *The Arc's self-determination scale: Procedural guidelines* (1995, April 2014 Revision). USA: The Arc of the United States and Michael L. Wehmeyer
- Wehmeyer, M. L., & Schwartz, M. (1998). The Relationship between Self Determination and Quality of Life for Adults with Mental Retardation. *Education and Training in Mental Retardation and Developmental Disabilities*, 33 (1), 3-12.
- Wehmeyer, M. L., & Bolding, N. (1999). Self-determination across living and working environments: A matched samples of study of adults with mental retardation. *Mental Retardation*, 37(5), 353-363.
- Wehmeyer, M. L., (1995). *The Arc's self-determination scale: Procedural guidelines*. USA: The Arc of the United States and Michael L. Wehmeyer
- Wehmeyer, M. L., (2005). Self-Determination and Individuals with Severe Disabilities: Re-examining Meanings and Misinterpretations. *Research & Practice for Persons with Severe Disabilities*, 30(3), 113-120
- Wolman, J. M., Campeau, P. L., DuBois, P. A., Mithaug, D. E., & Stolarski, V. S. (1994). *AIR self-determination scale and user guide*. Washington, DC: American Institute for Research.

Ελληνόγλωσση

- Αλευριάδου, Α., Αναστασίου, Δ., Αντωνοπούλου, Κ., Αστέρη, Θ., Μπελίτσου, Α., Παπαδόπουλος, Α., Παππά, Ι., Σταμπολτζή, Α. & Σταυρούση, Π. (2004). Αναλυτικά Προγράμματα Σπουδών για μαθητές με Ελαφρά και Μέτρια Νοητική Καθυστέρηση. Αθήνα: ΥΠ.Ε.Π.Θ. – Π.Ι.
- Αναστασίου, Δ., Ηλιάδου-Τάχου, Σ. & Χαρίση, Α. (2011). Η Ρόζα Ιμβριώτη στο Πρότυπο Ειδικό Σχολείο Αθηνών και το καθεστώς Μεταξά. *Πρακτικά 2ου Πανελληνίου Συνεδρίου Ειδικής Αγωγής* (τομ. 5, σελ. 59 - 74). Αθήνα: εκδ. Γρηγόρης
- Δημητριάδου Ι. (2015). *Η ανεξάρτητη διαβίωση των ατόμων με νοητική αναπηρία: Μια συνδυαστική μελέτη των απόψεων των γονέων, του εκπαιδευτικού προσωπικού και των νέων με νοητική αναπηρία στην Ελλάδα* (Διδακτορική Διατριβή). Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη. Διαθέσιμο στο: <https://www.didaktorika.gr/eadd/handle/10442/39722>
- Δούκα Ε., (2016). *Αυτοπροσδιορισμός μαθητών με νοητική ανεπάρκεια και μαθησιακές δυσκολίες και σχέσεις συνομηλίκων*. (Μεταπτυχιακή διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη). Διαθέσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/284708/?ln=en>
- Ίσαρη, Φ., Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική μεθοδολογία έρευνας*. [ηλεκτρ. βιβλ.] Αθήνα: Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών. Διαθέσιμο στο: <http://hdl.handle.net/11419/5826>
- Καλαντζής, Κ. (1973). *Διδακτική των Ειδικών Σχολείων για νοητικά καθυστερημένα άτομα*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείο Α. Καραβία.
- Καρτασίδου, Λ. (2007). Η συμβολή του αυτοπροσδιορισμού στην εκπαίδευση και συνεκπαίδευση ατόμων με ειδικές ανάγκες. *Πρακτικά Συνεδρίου «Η πρωτοβάθμια εκπαίδευση και οι προκλήσεις της εποχής μας»*, 1243-1252. Ιωάννινα, Σχολή Επιστημών Αγωγής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.
- Λαμπροπούλου Β. (2004, υπεύθυνη έργου). *Διαθεματικό ενιαίο πλαίσιο προγραμμάτων σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) και αναλυτικά προγράμματα σπουδών (Α.Π.Σ.) Εργαστηρίων Ειδικής Επαγγελματικής Εκπαίδευσης & Κατάρτισης*

(Ε.Ε.Ε.Ε.Κ.). Αθήνα: Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Παιδαγωγικό Ινστιτούτο Τμήμα Ειδικής Αγωγής

- Παπαδάτος, Γ., Πολυχρονοπούλου, Σ., Παπαδάτου-Παστού, Μ., Ζαχαρογεώργα, Τ., Καραμπατζάκη, Ζ, Μπαστέα, Α., Πασιάδου, Μ., Σταθοπούλου, Α., Τάνγκαλου, Α., Τέντζερης, Μ., Τόμπρου, Δ. Μ. και Τρακαδάς, Π. (χ.χ.). Έκθεση αξιολόγησης των ΣΜΕΑΕ και των τμημάτων ένταξης. ΕΣΠΑ 2007-2013. Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Παπαδοπούλου, Α. (2016). Ο αυτοπροσδιορισμός των μαθητών σε επικινδυνότητα για μαθησιακές δυσκολίες και ήπια νοητική ανεπάρκεια (Μεταπτυχιακή διατριβή, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, Θεσσαλονίκη). Διαθέσιμο στο: <http://ikee.lib.auth.gr/record/285091/files/GRI-2016-17431.pdf>
- Παρασκευόπουλος, Ι. Ν. (1979). *Νοητική καθυστέρηση*. Αθήνα: Ιδιωτική Έκδοση.
- Πολυχρονοπούλου, Σ. (2016). Μια κοινωνία για όλους: αυτόνομη διαβίωση των αναπήρων. *Πρακτικά 5^{ου} Πανελλήνιου Συνεδρίου Επιστημόνων Εκπαίδευσης*, 914-924. Κέντρο Μελέτης Ψυχοφυσιολογίας και Εκπαίδευσης του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών
- Σούλης, Σ. Γ. (2013). *Εκπαίδευση και αναπηρία*. Αθήνα: Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.με.Α).
- Σούλης, Σ. Γ., Φωτιάδου, Ε. & Χριστοδούλου, Π. (2014). *Εγχειρίδιο εκπαιδευτών ενηλίκων*. Αθήνα: Εθνική Συνομοσπονδία Ατόμων με Αναπηρία (Ε.Σ.Α.με.Α). Διαθέσιμο στο: <http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/1621>
- Στασινός, Δ. Π. (2016). *Η Ειδική Εκπαίδευση 2020 plus. Για μια συμπεριληπτική ή ολική εκπαίδευση στο νέο- ψηφιακό σχολείο με ψηφιακούς πρωταθλητές*. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση
- Σταύρου, Λ. Σ. (1984). *Ψυχοπαιδαγωγική αποκλινόντων νηπίων, παιδιών, εφήβων*. Αθήνα: Άνθρωπος.
- Τζουριάδου, Μ. (1995). *Παιδιά με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες. Μια ψυχοπαιδαγωγική προσέγγιση*. Θεσσαλονίκη: Προμηθεύς.
- Φέτση, Ο. (2008). *Αυτοπροσδιορισμός και νοητική αναπηρία: πιλοτική έρευνα αξιολόγησης του αυτοπροσδιορισμού σε άτομα με νοητική αναπηρία*

(Μεταπτυχιακή διατριβή, Πανεπιστήμιο Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη). Διαθέσιμο στο: <https://dspace.lib.uom.gr/bitstream/2159/3806/1/FetsiMsc2008.pdf>

- Φλουρή, Γ. (2002). Αυτοαντίληψη, αυτογνωσία και επαγγελματικός προσανατολισμός. Στο Μ. Κασσωτάκης (επιμ.). *Συμβουλευτική και επαγγελματικός προσανατολισμός: Θεωρία και πράξη* (σ.σ. 230-300). Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός
- Φλουρή, Γ., (1989). *Αυτοαντίληψη, σχολική επίδοση και επίδραση γονέων: Μια πανελλήνια έρευνα σε μαθητές της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη.
- Χασσίδ, Ι. (2004). *Οδηγός σύνταξης μελετών περιπτώσεων*. Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πρόγραμμα «ΕΨΙΛΟΝ» (ΕΠΕΑΕΚ II). Διαθέσιμο στο: http://www.unipi.gr/faculty/jhassid/odigos_MP1.pdf

Διαδίκτυο

- <https://aaid.org/home>
- www.who.int
- Καραγιάννη, Φ., Αθανασίου, Β. & Κυπραίου, Μ. (2014, 23 Ιαν.). Ανεξαρτησία: Εγκατάλειψη της σιγουριάς ή ανάγκη να ανακαλύψεις τις δυνάμεις σου; *Επίκαιρα Online*. Ανακτήθηκε στις 22/4/2018 από <http://www.epikaira.gr/article/aneksartisia-egkataleipsi-tis-sigoyrias-i-anagki-na-anakalypseis-tisdynameis-soy>

Νομοθεσία

- 1999 - Νόμος 2716. ΦΕΚ 96/Α/17-5-1999. Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός των υπηρεσιών ψυχικής υγείας και άλλες διατάξεις.
- 2007 - Κοινή Υπουργική Απόφαση Π3β/Φ.ΓΕΝ/Γ.Π. οικ. 3394/2007. ΦΕΚ 74/Β/29-1-2007. Προϋποθέσεις ίδρυσης και λειτουργίας Στεγών Υποστηριζόμενης Διαβίωσης Ατόμων με Αναπηρία που χαρακτηρίζονται από νοητική υστέρηση.
- 2008 - Ν. 3699. ΦΕΚ 199 -Α- 2-10-2008. Ειδική Αγωγή και Εκπαίδευση ατόμων με αναπηρία ή με ειδικές εκπαιδευτικές ανάγκες.

- 2008 - Σύνταγμα της Ελλάδας (Αναθεώρηση της 27ης Μαΐου 2008 από την Η΄ Αναθεωρητική Βουλή των Ελλήνων). Μέρος Δεύτερο - Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, Άρθρο 21: Προστασία οικογένειας, γάμου, μητρότητας και παιδικής ηλικίας, δικαιώματα ατόμων με αναπηρίες.
- 2011 - Ν. 4019. ΦΕΚ 216/Α/30-9-2011. Κοινωνική Οικονομία και Κοινωνική Επιχειρηματικότητα και λοιπές διατάξεις.
- 2016 – Ν. 4415. ΦΕΚ Α΄159/06.09.2016. Ρυθμίσεις για την ελληνογλώσση εκπαίδευση, τη διαπολιτισμική εκπαίδευση και άλλες διατάξεις. Άρθρο 48: Ρύθμιση θεμάτων Ειδικής Αγωγής και Εκπαίδευσης.